

บทที่ 3

ลักษณะทั่วไปของวัดและ เมืองกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน

จากสภาพแวดล้อมเมืองกรุงเทพมหานครที่เปลี่ยนแปลงไปทุก ๆ ด้าน มีผลทำให้วัดใน กรุงเทพมหานคร เกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย โดยเฉพาะในด้านการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ภายในวัด จึงมีความจำเป็นในการศึกษาถึงสภาพความเป็นจริงโดยรวมในการใช้พื้นที่ของวัดใน กรุงเทพมหานครในปัจจุบันเพื่อประกอบในการพิจารณา สำหรับการแนะแนวทางการพัฒนาและ อนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานครต่อไป

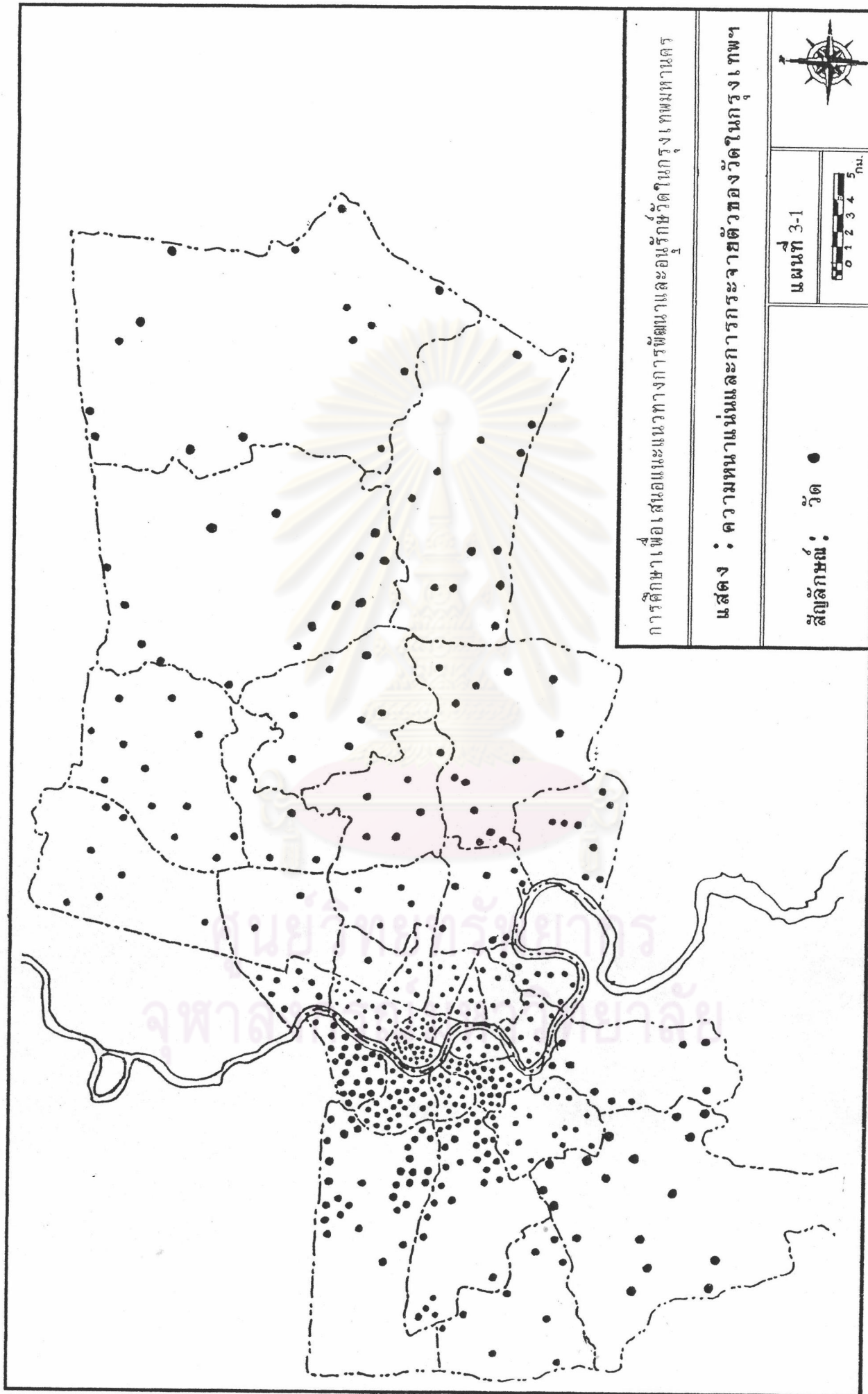
ลักษณะทั่วไปของวัดและ เมืองกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและสภาพแวดล้อมของวัดได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 อันเป็นผลมาจากการทำสนธิสัญญาเบาริง ที่กระทบต่อระบบเศรษฐกิจไทย และผลจากการเลิกระบบทาสและไพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งทำให้วัดประสบปัญหาการขาดแรงงานในการทำหน้าที่บำรุงดูแลวัด ทำให้วัดมีสภาพทรุดโทรม ที่ดินของวัดซึ่งถือเป็นสมบัติของวัดในการเก็บผลประโยชน์ ครอบครองมี 3 ประเภท คือ

1) ที่วัด ๖๕๕๕ ที่ดินซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัด ซึ่งแบ่งเป็น เขตพุทธาวาส ประกอบด้วยโบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระปรางค์ มณฑป เป็นต้น และเขตสังฆาวาส ซึ่งประกอบด้วยกุฏิ ศาลาการเปรียญ หอฉัน หอไตร ฌาปนสถาน เป็นต้น

2) ที่ธรณีสงฆ์ คือ ที่ดินซึ่งได้รับโอนเป็นสมบัติของวัดสำหรับเป็นที่ทำประโยชน์ใช้ เป็นผลประโยชน์บำรุงวัดเช่น เป็นที่สวน ไร่ ให้เช่าปลูกอาคาร ฯลฯ

3. ที่กัลปนา คือ ที่ดินซึ่งเก็บผลประโยชน์ให้แก่วัด เพื่อใช้บำรุงวัด แต่เจ้าของที่ดิน ยังคงรักษากรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของตน

การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร

แสดง : ความหนาแน่นและการกระจายตัวของวัดในกรุงเทพฯ

แผนที่ 3-1

0 1 2 3 4 5 km.

สัญลักษณ์: วัด ●

ตารางที่ 3-1 แสดงจำนวนวัดแยกตามประเภทในเขตชั้นใน

เขตชั้นใน	พระอารามหลวง			วัดราษฎร์	รวมในเขต
	ชั้นเอก	ชั้นโท	ชั้นตรี		
พระนคร	6	3	9	3	21
ป้อมปราบฯ		3		7	10
สัมพันธวงศ์		4	2		6
คูสิต	1	1	2	12	16
บางกอกใหญ่	1	3	3	6	13
ธนบุรี		2	7	16	25
คลองสาน		2	3	3	8
บางรัก			1	4	5
ปทุมวัน		1	1	4	6
พญาไท				1	1
ห้วยขวาง				4	4
บางซื่อ				8	8
ราชเทวี				4	4
สาทร			1	3	4
รวม	8	19	29	75	131

ที่มา : เอกสารข้อมูลกรมการศาสนา พ.ศ. 2536

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-2 แสดงจำนวนวัดแยกตามประเภทในเขตชั้นกลาง

เขตชั้นกลาง	พระอารามหลวง			วัดราษฎร์	รวมในเขต
	ชั้นเอก	ชั้นโท	ชั้นตรี		
ยานนาวา				8	8
บางกอกน้อย		2	4	22	28
บางเขน	1			11	12
ภาษีเจริญ			6	24	30
ราชบุรณะ				9	9
พระโขนง			1	7	8
บางกะปิ				6	6
ดอนเมือง			1	6	7
จตุจักร				2	2
ลาดพร้าว				4	4
บึงกุ่ม				7	7
ประเวศ				13	13
คลองเตย				7	7
บางพลัด			5	21	26
บางคอแหลม				10	10
รวม	1	2	17	157	177

ที่มา : เอกสารข้อมูลกรมการศาสนา พ.ศ. 2536

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-3 แสดงจำนวนวัดแยกตามประเภทในเขตชั้นนอก

เขตชั้นนอก	พระอารามหลวง			วัดราษฎร์	รวมในเขต
	ชั้นเอก	ชั้นโท	ชั้นตรี		
คลังชั้น		1	2	28	31
หนองแขม				9	9
มีนบุรี				14	14
บางขุนเทียน				15	15
หนองจอก				16	16
ลาดกระบัง				13	13
จอมทอง	1		2	15	18
รวม	1	1	4	110	116

ที่มา : เอกสารข้อมูลกรมการศาสนา พ.ศ. 2536

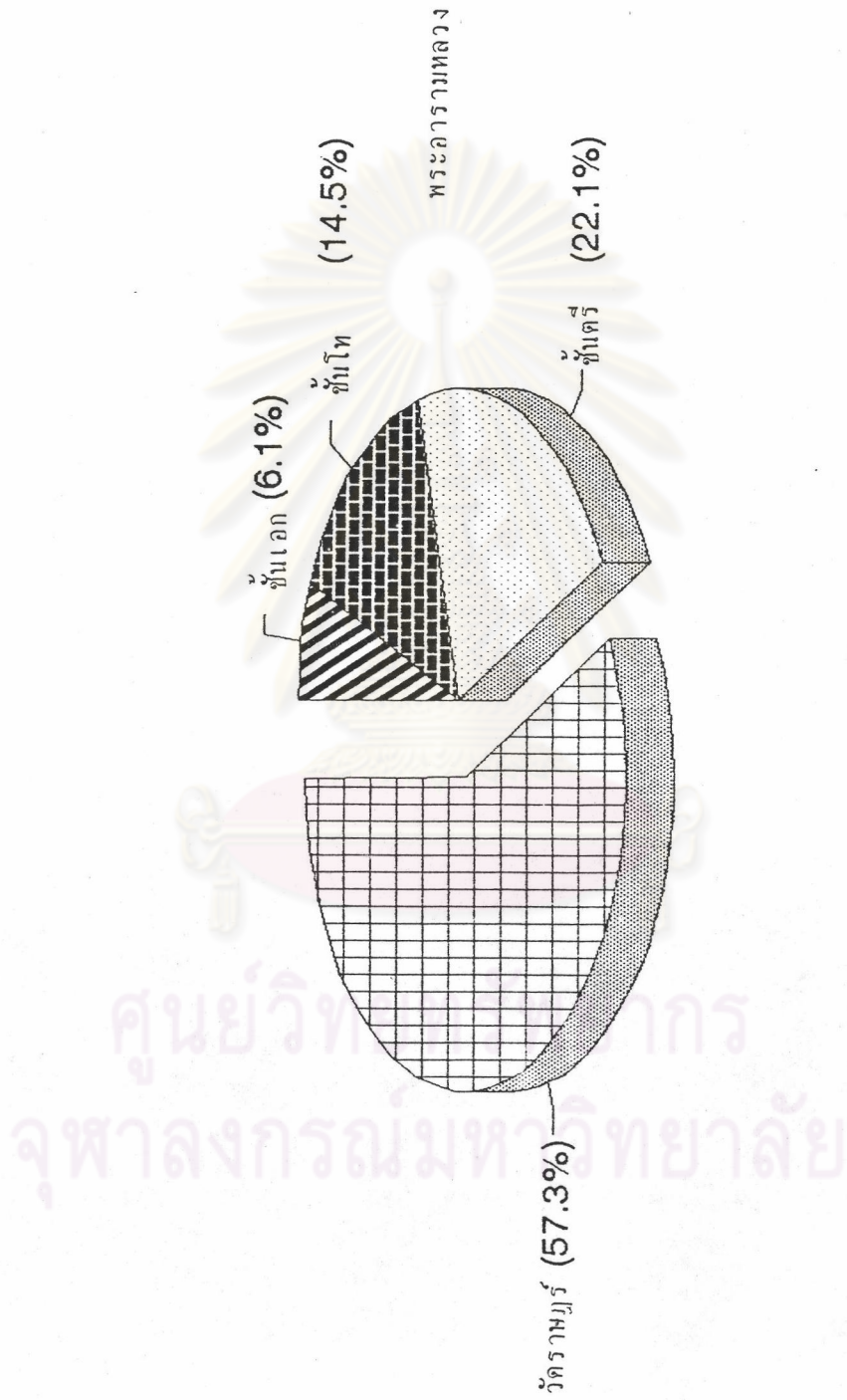
ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัดเริ่มมีบทบาทอย่างจริงจังในการหาผลประโยชน์เข้าสู่วัดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และได้ทำต่อเนื่องแพร่หลายกันมาทั้งพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในปัจจุบัน และในบางครั้งที่การจัดผลประโยชน์ไม่เพียงพอที่ธรณีสงฆ์เท่านั้นยังได้ลุกลามเข้าไปในเขตวัด หรือในบางแห่งได้มีการลดพื้นที่วัดเพื่อจัดเป็นเขตจัดผลประโยชน์ของวัด ทำให้วัดคับแคบ และมีการใช้ที่ดินปะปนกับเขตมรณวาส ในสภาพแวดล้อมเมืองที่มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และพัฒนาในทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก การใช้ที่ดินประเภทอื่น ๆ ของพื้นที่เมืองเช่น การศึกษา พักอาศัย พาณิชยกรรม สถาปัตยกรรมแบบใหม่ ๆ ตึกสูง ตึกแถว สิ่งดังกล่าวยิ่งส่งผลกระทบต่อวัดและก่อให้เกิดปัญหาที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น การพัฒนาสภาพแวดล้อมเมืองให้ดีขึ้นนั้น จึงไม่อาจจะละเลยการพัฒนาและบำรุงรักษาพื้นที่วัดไปได้ ด้วยในปัจจุบันกรุงเทพมหานครมีประชากรถึง 5,60,591 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 3,583 คนต่อตารางกิโลเมตร มีวัดกระจายทั่วไปในพื้นที่กรุงเทพฯ เป็นจำนวน 424 วัด เป็นวัดหลวงจำนวน 82 วัด วัดราษฎร์จำนวน 342 วัด ทั้งนี้เป็นวัดในมหานิกาย 386 วัด และธรรมยุตินิกาย 38 วัด

1) จำนวนและการกระจายตัวของวัดในกรุงเทพมหานคร

โดยข้อมูลจากกรมศาสนา วัดจำนวน 424 วัดในกรุงเทพมหานครนี้ กระจายอยู่ทั่วไปในทุกแขวงของกรุงเทพมหานคร เขตที่มีจำนวนวัดมากที่สุด ได้แก่ เขตชั้นกลางซึ่งมีจำนวน 177 วัด เขตที่มีวัดจำนวนวัดมากที่สุดในกรุงเทพฯคือเขตตลิ่งชัน ในเขตชั้นนอก และเขตภาษีเจริญ ในเขตชั้นกลางเป็นเขตที่มีจำนวนวัดมากรองลงมาคือจำนวน 30 วัดเขตชั้นในเป็นเขตที่ตั้งพระอารามหลวงมากที่สุด โดยมีจำนวนพระอารามหลวงในเขตนี้ 56 วัด และมีมากที่สุดตามเขตพระนคร แม้ว่าเขตชั้นในจะมีจำนวนวัดน้อยกว่าในเขตชั้นกลางแต่ก็ถือว่ามีความหนาแน่นสูงเนื่องจากมีพื้นที่ขนาดเล็กกว่า สำหรับเขตชั้นนอกของกรุงเทพมหานครนั้น โดยส่วนใหญ่เป็นวัดราษฎร์และเป็นวัดมหานิกาย การกระจายตัวเบาบางออกไปเรื่อย ๆ ตามแหล่งที่พักอาศัย เช่น ย่านบ้านจัดสรร เป็นต้น

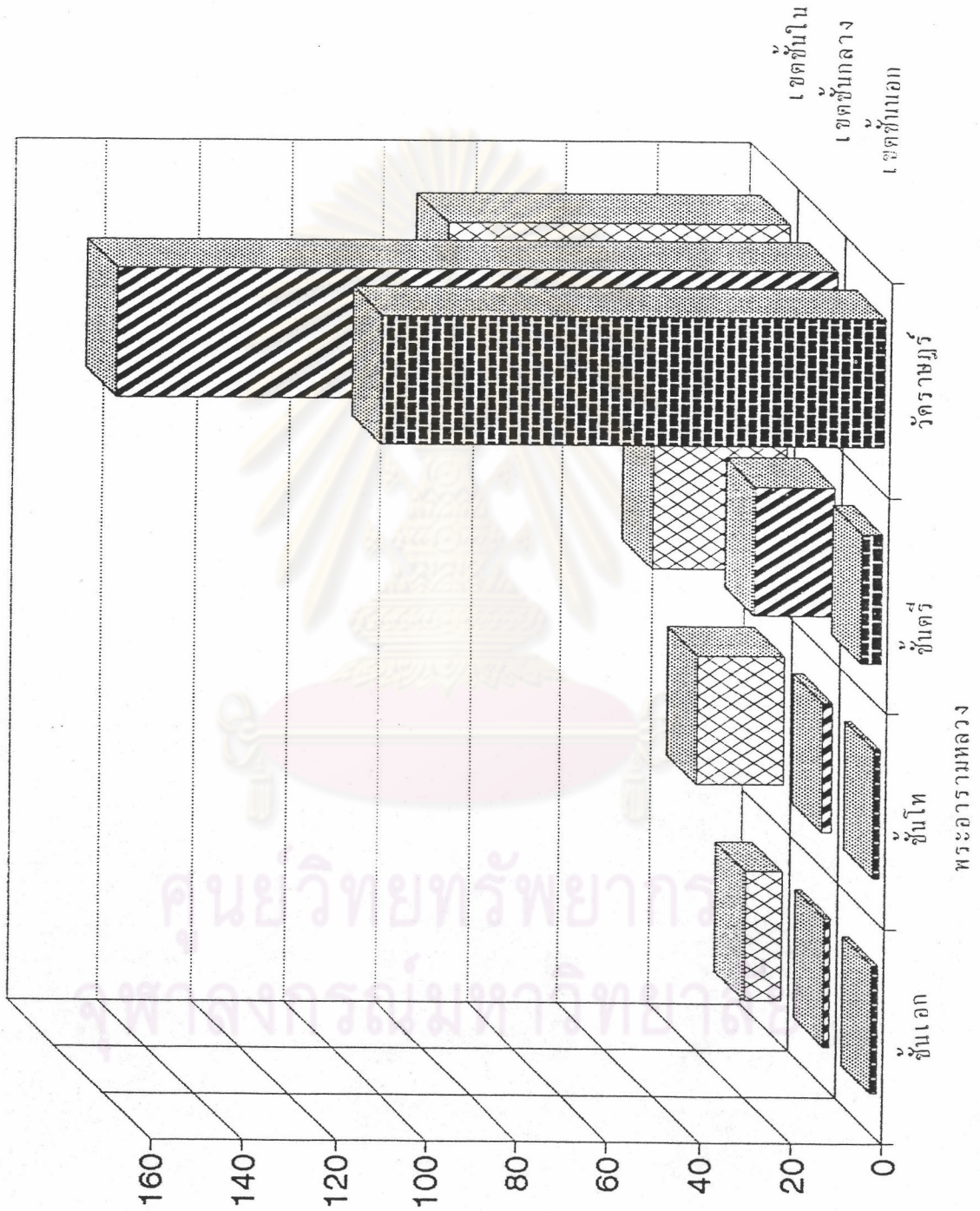
แผนภูมิ 3-1 แสดงประเภทของวัดคิดเป็นร้อยละ

ศูนย์วิจัยและการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ 3-2 แสดงความหนาแน่นของวัดในแต่ละเขต

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2) ขนาดพื้นที่ของวัดในกรุงเทพมหานคร

ขนาดพื้นที่ของวัดซึ่งกระจายอยู่ทั่วทั้งกรุงเทพมหานครนั้น โดยเฉลี่ยในเขต กรุงเทพมหานครประมาณ 8 ไร่ต่อวัด และจากแนกข้อมูลตามขนาดของพื้นที่และตามเขตชั้นใน เขตชั้นกลาง และเขตชั้นนอกแล้ว วัดส่วนใหญ่นอกกรุงเทพมหานครมากกว่าครึ่งหนึ่ง เป็นวัดที่มีพื้นที่ ขนาดกลาง คือ มีขนาดระหว่าง 5-15 ไร่ มีอัตราโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 37 ของวัดใน กรุงเทพฯ ซึ่งจัดอยู่ในพื้นที่ขนาดนี้และเมื่อเปรียบเทียบกับในระดับเขตแล้ว เขตชั้นกลางมีอัตรา ร้อยละของวัดซึ่งจัดอยู่ในพื้นที่นี้มากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตบางกอกน้อยและเขต ภาษีเจริญ วัดที่มีพื้นที่ขนาดเล็กที่สุดได้แก่ วัดปริณายกคือ มีพื้นที่ประมาณครึ่งไร่เท่านั้น ส่วนใหญ่ วัดขนาดเล็กจะเป็นวัดราษฎร์ ส่วนพระอารามหลวง มักจะเป็นวัดที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ไม่ว่าจะเป็น พระอารามหลวงในเขตใดก็ตามเห็นได้จากในเขตชั้นในซึ่งเป็นเขตที่พระอารามหลวง ตั้งอยู่ มากที่สุดมีอัตราร้อยละของวัดซึ่งจัดอยู่ในพื้นที่ที่กว่า 20 ไร่ สูงที่สุดด้วยวัดที่สำคัญ เช่น วัด ราชสิทธิาราม ในเขตบางกอกใหญ่ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศน์เทพวราราม วัด บวรนิเวศ ในเขตพระนครมีวัดขนาดใหญ่ ซึ่งมีพื้นที่ 70 ไร่ 50 ไร่ และ 40 ไร่ ตามลำดับ วัดที่มีพื้นที่ใหญ่ที่สุดของกรุงเทพฯ อยู่ในเขตชั้นกลาง คือ วัดพระศรีมหาธาตุบางเขน มีพื้นที่ประมาณ 83 ไร่ วัดธาตุทองมีอันดับรองลงมาโดยมีพื้นที่ประมาณ 52 ไร่ สำหรับในเขตชั้นนอกนั้นวัด ขนาดใหญ่หลายวัด วัดที่สำคัญได้แก่ วัดราชโอรสวราราม ในเขตบางขุนเทียน มีพื้นที่ประมาณ 56 ไร่ วัดลาดกระบังในเขตลาดกระบังมีพื้นที่ 50 ไร่ วัดพระยาสุเรนทร์ในเขตมีนบุรีและวัดม่วงแค เขตหนองแขม ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 48 ไร่ แสดงให้เห็นว่าวัดราษฎร์ในเขตชั้นนอกมีขนาดใหญ่กว่า วัดราษฎร์ในเขตชั้นในและเขตชั้นกลาง

การขยายเมืองอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้าน ก่อให้เกิดผลกระทบกับวัดในเมือง ในการต้องมีค่าใช้จ่ายที่สูงจนทำให้มีการนำเอาที่ดินในบริเวณวัดไปก่อสร้างเป็นอาคารเพื่อประโยชน์ ต่าง ๆ เช่น สถานศึกษา การพักอาศัย พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม คลังสินค้า เพื่อการ สาธารณูปโภค สาธารณูปการ โดยเฉพาะการก่อสร้างตึกแถวในเขตวัด เพื่อการหารายได้เข้าวัด ทำให้พระวิหาร เจดีย์ โบสถ์ ตลอดจนลานวัด ถูกบดบังด้วยกลุ่มอาคารต่าง ๆ ทำให้วัดขาด ความงามสง่า สงบเงียบ และเป็นแหล่งศูนย์รวมของชุมชนอย่างเช่นในอดีต แต่การเข้าประโยชน์ ในบริเวณวัดก็ยังคงอยู่ วัดหลายแห่งมีการจัดแบ่งพื้นที่เป็นสนามกีฬา สนามเด็กเล่น สวนหย่อม เพื่อเป็นการบริการด้านสังคมแก่คนในชุมชน

ตารางที่ 3-4 แสดงการกระจายตัวและขนาดพื้นที่ของวัดในกรุงเทพมหานคร เขตชั้นใน

เขตชั้นใน	จำนวนวัด	ขนาดพื้นที่ (ไร่/งาน/วา)					ไม่มีข้อมูล
		0-5/0/0	5/0/0 10/0/0	10/0/1 15/0/0	15/0/1 20/0/0	20/0/0*	
พระนคร	21	2	3	3	2	6	5
ป้อมปราบฯ	10	2	3	2	-	2	1
สัมพันธวงศ์	6	-	-	-	-	-	-
ดุสิต	16	-	-	-	-	-	-
บางกอกใหญ่	13	-	4	3	2	4	-
ธนบุรี	25	7	9	4	2	2	1
คลองสาน	8	-	2	1	1	3	1
ปทุมวัน	6	3	1	-	1	-	1
พญาไท	1						
ห้วยขวาง	4						
บางซื่อ	8						
ราชวิถี	4						
สาทร	4						
รวม	131	16	24	14	8	17	9
ร้อยละ		12.21	18.32	10.69	6.11	12.98	6.87

ที่มา: เอกสารข้อมูลกรมการศาสนา พ.ศ. 2536

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-5 แสดงการกระจายตัวและขนาดพื้นที่ของวัดในกรุงเทพมหานครเขตชั้นกลาง

เขตชั้นกลาง	จำนวนวัด	ขนาดพื้นที่ (ไร่/งาน/วา)					ไม่มีข้อมูล
		0-5/0/0	5/0/0 10/0/0	10/0/1 15/0/0	15/0/1 20/0/0	20/0/0+	
ยานนาวา	8						
บางกอกน้อย	28						
บางเขน	12						
ภาษีเจริญ	30	4	12	8	4	1	1
ราชบุรีณะ	9	2	2	3	—	2	—
พระโขนง	8						
บางกะปิ	6						
ดอนเมือง	7						
จตุจักร	2						
ลาดพร้าว	4						
ปทุม	7						
ประเวศ	13						
คลองเตย	7						
บางพลัด	26						
บางคอแหลม	10						
รวม	177	6	14	11	4	3	1
ร้อยละ		3.39	7.91	6.21	2.26	1.69	0.56

ที่มา: เอกสารข้อมูลกรมการศาสนา พ.ศ. 2536

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-6 แสดงการกระจายตัวและขนาดพื้นที่ของวัดในกรุงเทพมหานคร เขตชั้นนอก

เขตชั้นนอก	จำนวนวัด	ขนาดพื้นที่ (ไร่/งาน/วา)					ไม่มีข้อมูล
		0-5/0/0	5/0/0	10/0/1	15/0/1	20/0/0	
ตลิ่งชัน	31						
หนองแขม	9						
มีนบุรี	14	1	3	6	1	2	1
บางขุนเทียน	15						
หนองจอก	16						
ลาดกระบัง	13						
จอมทอง	18						
รวม	116	1	3	6	1	2	1
ร้อยละ		0.86	2.59	5.17	0.86	1.72	0.86

ที่มา: เอกสารข้อมูลกรมการศาสนา พ.ศ. 2536

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-7 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับวัดและประชากรจำแนกตามเขต

เขตชั้นใน	จำนวนวัด	ขนาดพื้นที่ เขต	จำนวน ประชากร	ความหนาแน่น ประชากร ต่อพื้นที่	ความหนาแน่น ประชากร ต่อวัด	ความหนาแน่น ของวัดต่อ พื้นที่
พระนคร	21	5.536	90522	16351.5	4310.571	3.793
ป้อมปราบฯ	10	1.931	86397	44742.1	8639.700	5.179
สัมพันธวงศ์	6	1.416	46281	32684.3	7713.500	4.237
ดุสิต	16	10.665	175663	16471.0	10978.938	1.500
บางกอกใหญ่	13	6.180	102600	16601.9	7892.308	2.104
ธนบุรี	25	8.626	259345	30065.5	10373.800	2.898
คลองสาน	8	6.051	121780	20125.6	15222.500	1.322
บางรัก	5	5.536	85421	15430.1	17084.200	0.903
ปทุมวัน	6	8.369	138071	16497.9	23011.833	0.717
พญาไท	1	10.265	201261	19606.5	201261.000	0.097
ห้วยขวาง	4	22.679	266604	11755.5	66651.000	0.176
บางซื่อ	8	11.545	189873	16446.3	23734.125	0.693
ราชเทวี	4	7.164	95175	13285.2	23793.750	0.558
สาทร	4	9.326	142095	15236.4	35523.750	0.429
รวม	131	115.289	2001088	285300.0	456190.975	24.608

ที่มา : รายงานสถิติประจำปี 2536 สำนักงานสถิติแห่งชาติและรายงานประจำปี 2536 กรมการศาสนา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-8 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับวัดและประชากรจำแนกตามเขต

เขตชั้นกลาง	จำนวนวัด	ขนาดพื้นที่ เขต	จำนวน ประชากร	ความหนาแน่น ประชากร ต่อพื้นที่	ความหนาแน่น ประชากร ต่อวัด	ความหนาแน่น ของวัดต่อ พื้นที่
ยานนาวา	8	16.662	110139	6610.2	13767.375	0.480
บางกอกน้อย	28	10.515	160168	15232.3	5720.286	2.663
บางเขน	12	76.613	221274	2888.2	18439.500	0.157
ภาษีเจริญ	30	53.947	261432	4846.1	8714.400	0.556
ราชบุรีณะ	9	42.874	169036	3942.6	18781.778	0.210
พระโขนง	8	33.887	209461	6181.2	26182.625	0.236
บางกะปิ	6	48.904	235494	4815.4	39249.000	0.123
ดอนเมือง	7	59.789	235155	3933.1	33593.571	0.117
จตุจักร	2	32.908	207239	6297.5	103619.500	0.061
ลาดพร้าว	4	30.476	120732	3961.5	30183.000	0.131
ปทุม	7	69.903	188789	2700.7	26969.857	0.100
ประเวศ	13	82.479	205906	2496.5	15838.923	0.158
คลองเตย	7	27.193	251431	9246.2	35918.714	0.257
บางพลัด	26	12.789	143567	11225.8	5521.808	2.033
บางคอแหลม	10	10.921	150288	13761.4	15028.800	0.916
รวม	177	609.860	2870111	98138.7	397529.137	8.197

ที่มา : รายงานสถิติประจำปี 2536 สำนักงานสถิติแห่งชาติและรายงานประจำปี 2536 กรมการศาสนา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-9 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับวัดและประชากรจำแนกตามเขต

เขตชั้นนอก	จำนวนวัด	ขนาดพื้นที่ เขต	จำนวน ประชากร	ความหนาแน่น ประชากร ต่อพื้นที่	ความหนาแน่น ประชากร ต่อวัด	ความหนาแน่น ของวัดต่อ พื้นที่
คลังชั้น	31	79.698	126205	1583.5	4071.129	0.389
หนองแวม	9	48.283	86439	1790.3	9604.333	0.186
มีนบุรี	14	174.331	100618	577.2	7187.000	0.080
บางขุนเทียน	15	155.432	130546	839.9	6703.067	0.097
หนองจอก	16	236.261	61682	261.1	3855.125	0.068
ลาดกระบัง	13	123.859	68926	556.5	5302.000	0.105
จอมทอง	18	25.724	174976	6802.1	9720.889	0.700
รวม	116	843.588	749392	12410.5	48443.543	1.625

ที่มา : รายงานสถิติประจำปี 2536 สำนักงานสถิติแห่งชาติและรายงานประจำปี 2536 กรมการศาสนา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-10 ลักษณะการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมต่างๆ

เขตพื้นที่	จำนวนวัด	ใช้ที่ดินเพื่อการศึกษา	ใช้ที่ดินเพื่อการค้าอาศัย	ใช้ที่ดินเพื่อการพัฒนาชุมชน	ใช้ที่ดินเพื่ออุตสาหกรรม	ใช้ที่ดินเพื่อการสาธารณูปโภค
เขตชั้นใน	131	109	126	92	47	18
เขตชั้นกลาง	177	173	168	156	52	—
เขตชั้นนอก	116	112	97	63	28	—
รวม	424	394	391	311	127	18

ที่มา: รายงานประจำปี 2536 กรมการศาสนา

ตารางที่ 3-11 แสดงจำนวนวัดที่ใช้สถานที่สร้างโรงเรียน

เขตพื้นที่	จำนวนวัด	โรงเรียน ทางศาสนา	ร.ร. พหุศาสตร์ วินาศัย	สังกัด.ท.ม.	สังกัดกรม สามัญศึกษา	อาศัยศึกษา	ราษฎร	ศึกษาผู้ใหญ่	อื่น ๆ
เขตชั้นใน	131	87	97	112	28	8	-	93	3
เขตชั้นกลาง	177	112	76	168	37	5	-	106	3
เขตชั้นนอก	116	56	65	103	23	4	-	87	2
รวม	424	255	238	383	88	17	0	286	8

ที่มา: รายงานประจำปี 2536 กรมการศาสนา

3) การราชที่ดินของวัดในปัจจุบัน (ข้อมูลปรับปรุงจาก เนตรนภิส นาควัชรและคณะ : วัดในกรุงเทพฯ และข้อมูลปัจจุบันจากกรมการศาสนา)

การราชที่ดินเพื่อการศึกษาซึ่งเป็นบทบาทที่วัดเคยมีมาตั้งแต่ในอดีต ทั้งเป็นโรงเรียนสำหรับสงฆ์และฆราวาส จากการศึกษาพบว่า การราชที่ดินเพื่อกิจกรรมด้านการศึกษา มีความสำคัญมากที่สุดโดยที่ร้อยละ 98 ของวัดในกรุงเทพมหานครมีการราชที่ดินเพื่อกิจกรรมนี้ ประเภทการศึกษาของสงฆ์ที่สำคัญที่สุด คือ โรงเรียนสอนพระปริยัติธรรม โดยครึ่งหนึ่งของวัดที่ทำการสำรวจจะมีโรงเรียนประเภทนี้ตั้งอยู่ และที่เป็นโรงเรียนสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์มีอัตราร้อยละ 56 ส่วนการราชที่ดินเพื่อการศึกษาของฆราวาสนั้น ที่สำคัญ ได้แก่ โรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีถึงร้อยละ 90 และโรงเรียนสังกัดกรมสามัญร้อยละ 20 นอกจากนี้ได้แก่ โรงเรียนอาชีวศึกษา โรงเรียนราษฎร์ โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ การราชที่ดินเพื่อการศึกษาในบางวัดมีการแบ่งเขตชัดเจนระหว่างเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และสำหรับเขตการศึกษา เช่น วัดเทพศิรินทราวาส วัดมกุฏกษัตริยาราม ซึ่งก็มีผลในด้านที่เด็กนักเรียนไม่ก่อความวุ่นวาย ไม่เกิดปัญหา ด้านเสียงรบกวน หรือปัญหาด้านความสกปรก แต่ในบางวัดซึ่งจำเป็นต้องอาศัยอาคารเรียน ซึ่งเป็นอาคารวัดดัดแปลงไม่ว่าจะเป็นบริเวณระเบียงหรือศาลา หรือที่สร้างปะปนกับอาคารภายในเขตวัด ก็ย่อมประสบปัญหาภาวะด้านเสียง และมลภาวะด้านขยะ ตลอดจนปัญหาด้านความสกปรกต่าง ๆ เช่น กรณีวัดสุทัศน์ เป็นต้น การสร้างโรงเรียนในพื้นที่วัดได้เพิ่มขึ้นในระยะหลัง เพราะเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาลด้านงบประมาณค่าใช้จ่ายในการสร้างโรงเรียน ซึ่งถือเป็นการสงเคราะห์อย่างหนึ่ง แม้ว่าวัดจะไม่มียุทธศาสตร์ในการจัดการสอนโดยตรงเช่นในอดีตก็ตาม

การราชที่ดินวัดเพื่อการพักอาศัย

การราชที่ดินเพื่อที่พักอาศัยในบริเวณวัด เป็นลักษณะการราชที่ดินที่สำคัญรองลงมาจาก การศึกษา ที่พักอาศัยรวมถึง อาคารที่พักอาศัยทั้งที่พักถาวรและชั่วคราว เช่นอาคารพักอาศัยบ้านเดี่ยว บ้านแถว อาคารหอพัก แพลต โรงงาน สลัม และสถานที่พักสำหรับผู้เดินทางมาพักชั่วคราว ผลจากการสำรวจได้พบว่า ร้อยละ 92 ของวัดที่ทำการสำรวจมีการราชที่ดินเพื่อกิจการประเภทนี้ และปรากฏทั้งในพระอารามหลวง และวัดราษฎร์ในทุกเขตสำหรับประเภทที่พักอาศัยซึ่งมีมากที่สุด

ตารางที่ 3-12 แสดงจำนวนวัดที่มีการใช้ที่ดินประเภทที่พักอาศัย

เขตพื้นที่	จำนวนวัด	ที่อยู่อาศัยถาวร	ที่อยู่อาศัยชั่วคราว	หอพัก	อื่นๆ
เขตชั้นใน	131	118	8	—	—
เขตชั้นกลาง	177	149	11	8	—
เขตชั้นนอก	116	84	13	—	—
รวม	424	351	32	8	—

ที่มา: รายงานประจำปี 2536 กรมการศาสนา

ได้แก่ ประเภทที่พักอาศัยแบบถาวร รองลงมาได้แก่ ที่พักอาศัยแบบชั่วคราว โดยมีอัตราร้อยละ 82 และร้อยละ 7.5 ของวัดที่ทำการสำรวจ

การใช้ประโยชน์บนที่ดินวัดเพื่อที่พักอาศัยได้มีมาตั้งแต่อดีต ดังเช่นจากรายงานกรมการศาสนา เรื่องผลประโยชน์ของวัดในกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2536 พบว่า จากวัดซึ่งมีข้อมูลจำนวนทั้งสิ้น 424 วัด มีรายได้จากการให้เช่าที่ดิน 394 วัด ที่ให้รายได้มาก เช่น วัดยานนาวา วัดราชบูรณะ วัดทองนพคุณ เป็นต้น ที่ดินซึ่งให้เช่าในครั้งนี้ นอกจากนี้บางวัดยังมีการสร้างบ้านและห้องแถวเพื่อเก็บผลประโยชน์ด้วย และบางแห่งมีการสร้างเรือนให้เช่าด้วย เช่น ที่ให้รายได้สูงกว่าที่อื่น ๆ คือ วัดกัลยาณมิตร วัดเทพธิดาราม วัดบพิตรพิมุข นอกจากนี้วัดที่มีเงินทุนยังมีการสร้างบ้านและห้องแถวให้เช่าด้วย และวัดที่ได้รายได้จากผลประโยชน์ที่สูงได้แก่ วัดราชบูรณะ วัดสามจีนใต้ วัดจักรวรรดิราชาวาส วัดเทพธิดาราม วัดมหาธาตุ และวัดมหาพฤฒาราม เป็นต้น ซึ่งตามความจริงแล้วห้องแถวดังกล่าวข้างต้นอาจเข้าเป็นการค้าด้วยรวมกัน แต่ในที่นี้พื้นที่การค้าได้แยกส่วนอีกเป็นหัวข้อหนึ่ง

หากเปรียบเทียบรายได้ที่ได้จากการเก็บผลประโยชน์จากการใช้ที่ดินประเภทอื่น ๆ แล้ว การใช้ที่ดินเพื่อการพักอาศัยโดยตรงมักให้รายได้ไม่มากนัก ทั้งนี้เพราะราคาเช่าเช่ามักจะต่ำบ่อยครั้งที่ทำให้เกิดแหล่งเสื่อมโทรมใกล้วัดโดยประมาณร้อยละ 85 ของวัดในกรุงเทพฯ จะปรากฏแหล่งเสื่อมโทรมในเขตของวัดที่สำคัญ เช่น วัดราชสิทธาราม วัดดาวดึงษาราม วัดอัมพวา วัดราชาธิวาส วัดสามพระยา วัดโสมนัสวรวิหาร วัดสุนทรธรรมทาน วัดชนะสงคราม วัดทองธรรมชาติ เป็นต้น แหล่งเสื่อมโทรมดังกล่าวมีส่วนในการทำลายสภาพแวดล้อมที่ดีของวัดด้วย ในบางครั้งวัดต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นกับการใช้ที่ดินประเภทที่พักอาศัย เนื่องจากได้ผลประโยชน์เล็กน้อย และสถานที่กลายเป็นแหล่งมั่วสุมของนักเลงที่เข้ามาใช้ประโยชน์ รวมไปถึงของใช้ของวัด อีกทั้งยังก่อความวุ่นวายเหตุร้ายภายในวัดอีกด้วย

การราชที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรม

การราชที่ดินเพื่อการค้าพาณิชย์ในที่นี้ รวมถึงลักษณะการราชที่ดินในรูปของอาคารขนาดเล็ก หรือชั่วคราว และที่อยู่อาศัยศาลาวัดสำหรับประกอบกิจการค้า เช่น แผงลอย ร้านค้าย่อย ร้านอาหาร สำนักงานติดต่อด่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น สำนักงานคนตรี และละคร และในรูปของอาคารถาวรขนาดใหญ่ เช่น อาคารพาณิชย์ห้องแถว ตลาด สำนักงาน ร้านอาหาร เป็นต้น ผลจากการสำรวจพบว่า ร้อยละ 73 ของวัดในกรุงเทพฯ ที่มีการราชที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมรูปใดรูปหนึ่ง

รายได้จากวัดส่วนหนึ่งได้จากการราชที่ดินเพื่อการพาณิชย์ในรูปของการปลูกตึกแถวเพื่อการค้า ได้แก่ วัดจักรวรรดิราชาวาส วัดราชบูรณะ วัดยานนาวา นอกจากนั้นยังมีร้านค้าย่อยต่าง ๆ ร้านค้าชั่วคราวที่เกิดขึ้นตามโอกาสเทศกาลสำคัญ และมีการใช้อาคารทำกิจกรรมบางประเภทซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับศาสนกิจ ปรากฏอยู่ให้เห็นตามวัดใหญ่ ๆ หลายแห่ง รวมถึงการตั้งร้านอาหาร ร้านค้าย่อย และแผงลอยต่าง ๆ ในเขตพุทธาวาส ซึ่งเป็นการทำลายสภาพแวดล้อมของวัดอย่างยิ่ง ส่วนการสร้างตึกแถวบนที่ดินของวัดนั้น ได้ทำต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และทวีความสำคัญมากขึ้นเพราะเป็นรายได้หลักของวัดอย่างหนึ่ง ผลจากการสำรวจได้พบว่า ร้อยละ 46 ของวัดที่มีการก่อสร้างตึกแถว โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดในเขตชั้นใน ซึ่งสูงถึงร้อยละ 21 ส่วนวัดในเขตชั้นกลางร้อยละ 17 และต่ำสุดในวัดเขตชั้นนอกคือ ร้อยละ 7.5 อนึ่ง ผลจากการสำรวจของกรมศาสนาเกี่ยวกับรายได้ของวัด ซึ่งกรมศาสนาเข้าไปจัดการจัดผลประโยชน์ด้านการเช่าที่ดินและอาคาร ได้พบว่า วัดที่มีรายได้สูงสุดจำนวน 10 วัด จากการจัดประโยชน์ด้านนี้ ได้แก่ วัดสระเกศ วัดสัมพันธวงศ์ วัดยานนาวา วัดไตรมิตรวิทยารวม วัดนรนาถสุนทริการาม วัดราชบุรณะ วัดเทวราชกุญชร วัดมิ่งกรมลาวาส วัดน้อยนพคุณ และวัดจันทรสรมสร วัดที่เก็บรายได้ดีจากค่าเช่า อาคารพาณิชย์นี้ทำให้วัดอื่น ๆ ให้ความสนใจในการลงทุน ซึ่งมักมีบุคคลภายนอกหรือประชาชนที่สนิทสนมกับพระชัชวาล และมีส่วนร่วมในการทำกิจการโดยที่จะอ้างว่า รายได้นั้นจะนำมาบำรุงวัด การก่อสร้างอาคารต่าง ๆ นอกจากจะปลูกสร้างในที่ธรณีสงฆ์ ที่กลบนา และขาดบรรยายกาศความสงบร่มรื่นเหมือนที่เคยมีมา

ตารางที่ 3-13 แสดงจำนวนวัดที่มีห้องแถว

เขตพื้นที่	จำนวนวัด	จำนวนวัดที่มีห้องแถว	%
เขตชั้นใน	131	88	20.75
เขตชั้นกลาง	177	75	17.7
เขตชั้นนอก	116	32	7.5
รวม	424	195	46.9

ที่มา: ข้อมูลกรมการศาสนา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การใช้ที่ดินเพื่อการอุตสาหกรรมและคลังสินค้า

การเช่าที่ดินเพื่อการอุตสาหกรรมและคลังสินค้าได้มีการตั้งแต่ในอดีต ดังจากข้อมูลของกรมการศาสนา พบว่า ได้มีการให้เช่าที่ทำรังเลื้อย ผลจากการสำรวจในปัจจุบันพบว่าวัดร้อยละ 30 ที่ทำการสำรวจมีการใช้ที่ดินเพื่ออุตสาหกรรมและคลังสินค้า และวัดที่มีการใช้ที่ดินเพื่อกิจการนี้มักจะอยู่ในเขตชั้นใน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดราชฎร์ ซึ่งจะสัมพันธ์กับการใช้ที่ดินบริเวณข้างเคียงวัดนั้น ประเภทของอุตสาหกรรมแบ่งออกเป็นประเภทโรงงานขนาดเล็ก ได้แก่ โรงกลึงเหล็ก โรงงานทอผ้า ลวด เหล็กตัด โรงงานทอวงกบประตูหน้าต่าง โรงงานทำเฟอร์นิเจอร์ เป็นต้น เช่นที่ปรากฏที่วัดสระเกษ วัดนวลแข วัดหมพิเรนทร์ วัดมัชฌันติการาม วัดชนะสงคราม และวัดที่ตั้งของโรงงานขนาดใหญ่ เช่น โรงเลื้อย ที่วัดจุฬามณี และวัดจันทรมิตร และที่เป็นคลังสินค้า เช่นที่วัดมัชฌันติการามเป็นโรงตั้ง เก็บพวกเสื้อผ้าและผลิตผลทางเกษตรอื่น ๆ เป็นต้น

การใช้ที่ดินเพื่อการสาธารณูปโภค

การใช้ที่ดินของวัดเพื่อสาธารณูปโภค ไม่ได้มีความสำคัญหรือทำรายได้ให้แก่วัดส่วนใหญ่เป็นเพราะวัดให้การสงเคราะห์ที่ดินแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้บริการแก่ชุมชนข้างเคียง ผลจากการสำรวจพบว่า เพียงร้อยละ 4.24 ของวัดที่มีการใช้ที่ดินเพื่อกิจการด้านสาธารณูปโภค และทั้งหมดเป็นวัดในเขตชั้นใน ซึ่งเป็นชุมชนหนาแน่น และที่ดินราคาสูงมาก สำหรับกิจการด้านสาธารณูปโภคที่พบได้แก่ สถานีไฟฟ้าย่อย สถานีประปา เพื่อบริการด้านไฟฟ้า และน้ำให้แก่วัดและชุมชนใกล้เคียง

การใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมอื่น ๆ

กิจกรรมเกี่ยวกับฌาปนกิจ กิจการเกี่ยวกับการฌาปนกิจได้แก่ พื้นที่ ๆ ใช้ประโยชน์ในการเป็นที่สุสานเมรุ และศาลาบำเพ็ญบุญ ผลจากการสำรวจพบว่า วัดส่วนใหญ่ในกรุงเทพฯ มีสุสานและเมรุ โดยที่อัตราร้อยละ 85 ของวัดมีเมรุ และอัตราร้อยละ 75 ที่มีสุสาน และร้อยละ 80 ของวัดมีศาลาบำเพ็ญบุญ เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเขต พบว่า วัดในเขตชั้นนอกและชั้นกลาง มีการใช้ประโยชน์ของที่ดินเพื่อเป็นเมรุและสุสานมากกว่าเขตชั้นใน ส่วนศาลาบำเพ็ญบุญ มักจะ

พบในพระอารามหลวงมากกว่าวัดราษฎร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอารามหลวงในเขตชั้นใน ส่วนวัดซึ่งจัดในระดัพระอารามหลวงชั้นเอก นอกจากวัดพระศรีมหาธาตุที่บางเขนแล้ว จะไม่มี เมรุหรือสุสานในวัด ปัจจุบัน รายได้จากธุรกิจประเภทนี้ ถือเป็นรายได้หลักที่แน่นอนที่สุดของวัด ในกรุงเทพฯ รายได้ทั้งที่ได้จากการให้เช่าศาลาสวดศพ เมรุเผาศพ และสุสานเก็บศพ ทั้งนี้ ค่าเช่าแตกต่างกันแล้วแต่วัดในแต่ละเขต สำหรับอัตราค่าเช่าในเขตชั้นกลางกับเขตชั้นใน ไม่แตกต่างกันมากนักแต่ในเขตชั้นนอก การบริการด้านนี้จะให้ผลประโยชน์ต่อวัดมากขึ้นเรื่อย แต่แม้ว่าจุดประสงค์สำคัญเพื่อบริการแก่ชุมชนโดยตรงมากกว่าหวังผลกำไร

กิจกรรมอีกอย่างหนึ่งซึ่งพบเห็นชัดเจนโดยทั่วไปในการจัดการรายได้ของวัดคือการหันมา จัดผลประโยชน์โดยทำเป็นที่จอดรถยนต์ ดังเช่นผลจากการสำรวจพบว่า ประมาณร้อยละ 75 ของวัดได้เช่าที่ดินเป็นที่จอดรถ และเมื่อเทียบกันระหว่างเขต พบว่า เขตชั้นในซึ่งมีปัญหาเรื่องที่ดินราคาแพง หาที่จอดรถยาก มีวัดที่มีการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมด้านนี้สูงสุด คือประมาณครึ่งหนึ่งของวัดทั้งหมด รองลงมาได้แก่ วัดในเขตชั้นกลาง และต่ำที่สุดในเขตชั้นนอก ปัจจัยด้านที่ตั้งของวัดมีความสำคัญต่อการใช้ที่ดินประเภทนี้มากกว่าประเภทของวัด สำหรับวัดสำคัญซึ่งมีการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมนี้ เช่น วัดสัมพันธวงศาราม วัดจักรวรรดิราชาวาส วัดปทุมคงคา วัดมหาพฤฒาราม วัดดอน วัดชัยชนะสงคราม ซึ่งปัจจุบันมีการใช้บริเวณที่ดินลานวัดหรือที่ถนนเป็นที่จอดรถ ในบางแห่งมีการสร้างโรงจอดรถสำหรับรถรับจ้างด้วย ปัจจุบันรายได้จากการทำเป็นที่จอดรถ ก็จัดเป็นรายได้หลักอย่างหนึ่งของวัด โดยที่ค่าให้เช่าที่จะต่างกันในแต่ละวัด และวิธีการเก็บค่าเช่าก็ต่างกันอาจจะ เป็นรายวันหรือรายเดือนก็ได้ หรือบางแห่งอาจจะไม่เก็บค่าบริการก็ได้ นอกจากการใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ปัจจุบันได้มีบางวัดทำใช้ประโยชน์จากที่ดินของตนเพื่อการสงเคราะห์ด้านอื่น ๆ เช่น เป็นที่ตั้งของศูนย์สาธารณสุข สถานีอนามัย เช่น วัดธาตุทอง วัดปากบ่อ เป็นต้น

การจัดสวนพักผ่อน สนามเด็กเล่น สนามกีฬา เป็นการบริการด้านสังคมแก่ชุมชนของวัดหลายแห่งในกรุงเทพฯ ซึ่งมีบริเวณกว้างขวางได้แบ่งที่วัดส่วนหนึ่งจัดเป็นสถานที่พักผ่อนในรูปของสวนพักผ่อน สนามเด็กเล่น และสนามกีฬาของชุมชน ผลจากการสำรวจได้พบว่าร้อยละ 45 ของวัดที่สำรวจมีสนามเด็กเล่น ร้อยละ 18 มีสนามกีฬา และร้อยละ 5 มีสวนพักผ่อนและเมื่อเปรียบเทียบระหว่างเขตพบว่า สวนพักผ่อนทั้ง 6 แห่ง พบในเขตชั้นในซึ่งเป็นเขตชุมชน

ตารางที่ 3-14 แสดงจำนวนวัดที่มีการใช้พื้นที่เพื่อสาธารณประโยชน์

เขตพื้นที่	จำนวนวัด	สวนพักผ่อน	สนามเด็กเล่น	สนามกีฬา	ห้องครุฑ
เขตชั้นใน	131	6	58	46	126
เขตชั้นกลาง	177	5	76	32	110
เขตชั้นนอก	116	8	61	—	89
รวม	424	19	195	78	325

ที่มา: ข้อมูลกรมการศาสนา

ตารางที่ 3-15 แสดงจำนวนวัดที่มีห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์

เขตพื้นที่	จำนวนวัดที่สำรวจ	ห้องสมุด	พิพิธภัณฑ์	ที่จอดรถ
เขตชั้นใน	131	12	4	126
เขตชั้นกลาง	177	10	—	110
เขตชั้นนอก	116	6	—	89
รวม	424	28	4	325

ที่มา : ข้อมูลกรมการศาสนา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หนาแน่นเท่านั้น โดยที่เป็นพระอารามหลวง 5 แห่ง และวัดราษฎร์อีก 1 แห่ง ส่วนสนามเด็กเล่น พบในทุกเขต แต่มีอัตราร้อยละต่ำที่สุดในเขตชั้นใน และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างพระอารามหลวง กับวัดราษฎร์แล้ว พระอารามหลวงมีการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมนี้น้อยกว่าวัดราษฎร์ ส่วนการใช้ที่ดินเพื่อเป็นสนามกีฬา ก็พบแต่ในเขตชั้นใน และเขตชั้นกลางเท่านั้น

อาจจะกล่าวได้ว่า วัดซึ่งอยู่ในเขตชั้นใน หรือชั้นกลาง ซึ่งเป็นย่านชุมชนประชากร อยู่กันหนาแน่น และมีการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์ ขาดพื้นที่สำหรับใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ จึงทำให้วัดบางวัดที่มีพื้นที่กว้างขวางในเขตชั้นใน ได้สงเคราะห์จัดพื้นที่สำหรับบริการแก่ประชากร ที่อยู่ในชุมชนนั้น โดยทำเป็นส่วนพักผ่อนหรือสนามกีฬา โดยที่ไม่ได้คำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทนทางเศรษฐกิจ

การจัดตั้งห้องสมุด และพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันวัดหลายแห่งได้จัดตั้งห้องสมุดแยกเป็นเอกเทศ ไว้บริการให้แก่พระสงฆ์ และประชาชน จากการสำรวจพบว่า ประมาณร้อยละ 20 ของวัดมีห้องสมุด โดยที่วัดในเขตชั้นในพระอารามหลวง หรือวัดขนาดใหญ่ มักจะมีห้องสมุดไว้บริการแก่ประชาชนมากกว่าวัดซึ่งตั้งอยู่ในเขตชั้นนอกซึ่งเป็นวัดสร้างใหม่ขนาดเล็ก

การให้สาธารณูปการ ในปัจจุบันที่ยังพบทั่วไปตามวัดซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำมีรายได้จากการเป็นท่าเรือจ้างสูงสุด แต่มีจำนวนลดลงมีเพียง 18 วัดเท่านั้น วัดที่มีรายได้จากกิจกรรมนี้เช่น วัดกัลยาณมิตร วัดเศวตฉัตร วัดระฆังโฆสิตาราม เป็นต้น

จึงเห็นได้ว่า จากการเปลี่ยนแปลงของระบบทางเศรษฐกิจและลักษณะสังคมของไทย ตามระยะเวลาที่ผ่านมาไม่เพียงมีผลต่อเมืองเท่านั้น วัดก็ตกอยู่ใต้อิทธิพลนี้ด้วย ทำให้วัดเข้ามา มีบทบาททางโลกมากขึ้น ทั้งนี้เหตุผลหนึ่ง คือ การที่วัดต้องพึ่งตนเองมากขึ้น เพราะการอาศัย แต่เพียงการอุปถัมภ์ของฆราวาสย่อมไม่เพียงพอ ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างฆราวาสและวัดเองก็ได้ลดลง สาเหตุอีกประการหนึ่ง คือ การที่บางครั้งพระบัญญัติหลักด้านวัตถุนิยมแทนหลักธรรมะ จึงให้ความสำคัญต่อการจัดผลประโยชน์มากเกินไป ซึ่งย่อมมีผลต่อความเสื่อมทรามของสภาพแวดล้อม ทำให้วัดขาดความสงบความร่มรื่นไม่เอื้ออำนวยต่อการเป็นสถานที่พึ่งทางใจ บางครั้งผลประโยชน์ส่วนใหญ่มิได้ตกเป็นของวัดด้วย แต่ผลกระทบทางด้านลบ ภาพพจน์ที่ไม่ดีนั้นก็จะเกิดขึ้นกับวัด ซึ่งจะ เป็นผลทำให้ประชาชนลดความศรัทธาเสื่อมใส ความเชื่อถือในสถาบันสงฆ์ได้

จึงเป็นเรื่องที่ทางวัดควรจะได้พิจารณาและกำหนดแนวทางที่รัดกุมในการแก้ไขป้องกัน มิฉะนั้น แล้วต่อไปในอนาคตปัญหาจะทวีมากขึ้นตามลำดับ

สภาพแวดล้อมวัดในปัจจุบัน

ในอดีตวัดมีการแบ่งแยกเขตออกจากที่อยู่ของชาวบ้านอย่างชัดเจน มักมีคูคลองรอบวัด และภายในวัดยังมีกำแพงอีกทำห้ววัดเป็นเขตสงบเหมาะสมกับการเป็นศาสนสถานได้รับการดูแลเอาใจใส่ในความสะอาดอย่างดีจากราษฎร และผู้ทำหน้าที่ดูแลวัดซึ่งเรียกว่า ข้าพระ และเลกวัด เมื่อรัชกาลที่ 5 ได้เลิกระบบทาสและไพร่ ทำให้สูญเสียแรงงาน และเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมทรามภายในวัดจากการขาดการดูแล รัฐบาลไม่สามารถให้ค่าตอบแทนการยกเลิกแรงงานแก่วัดได้ทุกวัด จึงให้คำแนะนำในการเก็บเกี่ยวประโยชน์ เช่น สร้างตึกแถว เมื่อวัดมีความลำบากในการหยัดยืนต่อผู้สภาวะเศรษฐกิจ จึงจำเป็นต้องจัดการผลประโยชน์บนที่ของวัดเพื่อหารายได้ให้วัด การราชที่ดินที่เปลี่ยนแปลงทั้งบริเวณวัดและชุมชนโดยรอบ ก่อให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อมตามมาอันได้แก่

1. ปัญหามลภาวะทางอากาศ ปัญหาสำคัญของวัดคือกลิ่น ในอดีตจะมีปัญหามากคือ กลิ่นอุจจาระ และในปัจจุบันวัดโดยส่วนใหญ่มีสุขาที่ไม่สะอาดและส่งกลิ่นเนื่องจากจึงเกิดจากการเน่าเหม็นของน้ำขัง หรือวัดที่อยู่ติดกับแหล่งชุมชนแออัด ริมคลองก็จะมีกลิ่นเน่าเสียจากความสกปรก ขยะ เช่นกัน ส่วนเป็นวัดที่มีตลาดซึ่งตั้งอยู่ข้างเคียงก็มีกลิ่นเหม็นจากอาหารเน่าเสียและทำให้บริเวณวัดสกปรก เพราะชาวบ้านและผู้ค้าขายมักทิ้งสิ่งโสโครกลงบนพื้นและเมื่อมีน้ำขังจึงทำให้ได้สิ่งปฏิกูลนั้นหมักหมมซึ่งเป็นการแก้ไขได้ยาก ด้วยประชาชนซึ่งอาศัยตามตึกแถวบริเวณวัดนั้นเอง มักจะก่อให้เกิดปัญหามลภาวะร่วมด้วย ถึงแม้ว่าจะมีข้อบังคับก็ไม่ช่วยทำให้เกิดผลดีอย่างมีประสิทธิภาพโดยส่วนใหญ่ และในปัจจุบันปัญหามลภาวะทางอากาศที่เพิ่มขึ้น คือ ฝุ่น ควันพิษ จากท่อไอเสียของยวดยานจำนวนมากในกรุงเทพฯ และจากรองงานต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณชุมชน

2. ปัญหามลภาวะทางน้ำ ปัญหาน้ำเน่าสกปรกตามแหล่งน้ำ คูคลอง หรือบริเวณวัดโดยรวมเนื่องมาจากการทิ้งขยะมูลฝอยสิ่งอุดตัน ลงในแม่น้ำคาคลอง วัดริมนี้ารเคยทั่วไปมักทิ้งน้ำเสียโดยตรงลงสู่แม่น้ำ ลาคลองซึ่งปัญหามลภาวะทางน้ำนี้เป็นปัญหาใหญ่ของกรุงเทพมหานคร ด้วย เนื่องจากวัดในกรุงเทพมหานครก็มีเป็นจำนวนมาก หากได้ช่วยกันในการรักษาฟื้นฟูสภาพ

น้ำเช่น มีบ่อน้ำบาดน้ำเสียเป็นของตนเองก่อนปล่อยลงสู่แม่น้ำ ลาคลอง ก็จะมีส่วนช่วยลดปัญหา
ลงได้ อีกทั้งวัดยังสามารถเป็นสื่อชักชวนให้ชุมชนในบริเวณใกล้เคียง ตระหนักและหันมาร่วมมือ
ในการแก้ปัญหาหน้าเสียนี้ได้ด้วย

3. ปัญหามลภาวะทางเสียงในปัจจุบันจากสภาพการเป็นเมืองหลวงที่มีความพลุกพล่าน
สับสน และมีจำนวนยานพาหนะประเภทต่าง ๆ เป็นจำนวนมากของกรุงเทพมหานครก่อให้เกิด
เสียงดัง และความอึกทึก ท้าให้วัดขาดความสงบเงียบ โดยเฉพาะวัดที่อยู่ในบริเวณธุรกิจหนา
แน่นใจกลางเมือง และบริเวณที่มีการจราจรคับคั่งตลอดทั้งวัน

4. ปัญหาขยะมูลฝอย วัดเป็นสถานที่สาธารณะ ดังนั้นเป็นการยากในการดูแลรักษา
และขาดผู้เอาใจใส่เพียงพอ วัดที่พบเห็นโดยส่วนมากจึงมีความทรุดโทรม สกปรกมีขยะมูลฝอย
ไม่ได้กำจัดให้ถูกสุขลักษณะ วัดที่มีความสะอาดสวยงามส่วนใหญ่มักจะเป็นวัดหลวงใหญ่ ๆ ในเขต
รัตนโกสินทร์เป็นวัดที่มีการสนับสนุนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งได้รับความสนใจในการแก้ไข
เก็บ กำจัดขยะมูลฝอย เข้มงวดกว่าวัดโดยทั่วไป จึงควรให้ความสำคัญในการรณรงค์รักษาความ
สะอาดให้แก่วัดทุกวัด เพราะวัดก็เปรียบเสมือนหน้าตาของชุมชนด้วย

5. ปัญหาสัตว์เลี้ยง สัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ในวัด ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่ชาวบ้านนำมาปล่อยทิ้ง
ไว้ หรือชาวบ้านนำมาถวายพระ หรือที่พระนำมาเลี้ยงด้วยความเมตตา ส่วนใหญ่ได้ก่อให้เกิด
ปัญหามลภาวะภายในวัดนั้นไม่ว่าจะเป็นด้านกลิ่นเหม็นจากอาหารหรือสิ่งปฏิกูล การส่งเสียงรบกวน
และการก่อให้เกิดความสกปรกในบริเวณวัดหากว่าไม่มีการดูแลทั่วถึง สัตว์ต่าง ๆ ที่พบในวัดมีนานา
ชนิดตั้งแต่สัตว์น้ำหรือครึ่งบกครึ่งน้ำเช่น ปลา กุ้ง เต่า จระเข้ สัตว์บก เช่น สุนัข แมว หนู ลิง
ตลอดจนสัตว์ปีก เช่น นก ห่าน ไก่ เป็น อย่างไรก็ตาม สุนัขและแมว เป็นสัตว์ที่พบมากที่สุด
ผลจากการสำรวจถึงปัญหาของสัตว์เลี้ยงในวัด ได้พบว่า มีเพียงร้อยละ 38 ของวัด ไม่มีปัญหา
ด้านสัตว์เลี้ยง ส่วนที่เหลือร้อยละ 62 พบว่ามีปัญหามากโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดในเขตชั้นในทั้ง
พระอารามหลวงและวัดราษฎร์ อย่างไรก็ตาม วัดส่วนใหญ่ในกรุงเทพฯ คือ ร้อยละ 53 จัดอยู่ใน
กลุ่มของวัดที่ประสบปัญหาด้านสัตว์เลี้ยงซึ่งเกิดขึ้นในเขตชั้นในมากกว่าเขตชั้นนอก

6. ปัญหาสภาพภูมิทัศน์ วัดในอดีตมีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น ปกคลุมด้วยต้นไม้ทั้งไม้ดอก และไม้ใบ เป็นที่สงบเหมาะสำหรับเป็นที่ปฏิบัติธรรมของสงฆ์ ในระยะหลังวัดต่าง ๆ ได้มีการตัดต้นไม้เพื่อที่จะใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์ทางด้านอื่น ทำให้วัดบางแห่งขาดความร่มรื่น กลายสภาพเป็นป่าคอนกรีตเช่นเดียวกับสภาพแวดล้อมภายนอกวัด ผลจากการสำรวจถึงสภาพภูมิทัศน์โดยพิจารณาจากต้นไม้สนามหญ้าไม้ประดับและไม้ดอกพบว่า วัดส่วนใหญ่มีสภาพภูมิทัศน์ที่ร่มรื่นในระดับปานกลาง โดยคิดเป็นอัตราร้อยละ 57 รองลงมาได้แก่วัดที่มีความร่มรื่นมาก ซึ่งมีอัตราร้อยละ 25 ส่วนวัดที่มีความร่มรื่นน้อย มีอัตราร้อยละ 18 และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างพระอารามหลวงและวัดราษฎร์แล้วพบว่า พระอารามหลวงที่จัดในระดับที่มีความร่มรื่นมากจะสูงกว่าวัดราษฎร์ในทุกเขต โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอารามหลวงในเขตชั้นใน

7. ปัญหาสภาพอาคารสิ่งก่อสร้าง ซึ่งประกอบไปด้วยอาคาร 3 ประเภทคือ โบราณสถาน อาคารทางศาสนา และอาคารสร้างใหม่ สภาพโบราณสถานส่วนใหญ่ของวัดอยู่ในสภาพทรุดโทรมต้องมีการซ่อมแซมอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบสภาพของพระอารามหลวงและวัดราษฎร์แล้ว วัดราษฎร์จัดอยู่ในสภาพทรุดโทรมและที่อยู่ในสภาพปานกลางมีมากกว่าพระอารามหลวงมาก นอกจากนั้นยังพบว่า พระอารามหลวงในเขตชั้นในมีสภาพของโบราณสถานซึ่งจัดอยู่ในสภาพที่ดีกว่าในเขตชั้นกลาง และชั้นนอกอีกด้วย

อาคารทางศาสนา การสำรวจอาคารทางศาสนาโดยทั่วไป จากการจัดระดับเช่นเดียวกับโบราณสถานได้พบว่าวัดที่อยู่ในสภาพทรุดโทรมมาก ต้องได้รับการซ่อมแซมมากได้แก่ วัดราษฎร์ในเขตชั้นกลาง และชั้นนอกของกรุงเทพฯ

อาคารสร้างใหม่ ผลจากการสำรวจอาคารสร้างใหม่ในบริเวณวัด พบว่าอาคารสร้างใหม่ที่สร้างปะปนกับอาคารแบบเก่า ทั้งในพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ซื้อที่นำสังเกตุคือทั้งพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในเขตชั้นนอกมักไม่มีการสร้างอาคารใหม่สักสาเหตุสำคัญเนื่องจากการขาดปัจจัยทางการเงินและ เมื่อเปรียบเทียบระหว่างวัดราษฎร์ในแต่ละเขตแล้ว วัดราษฎร์ในเขตชั้นในมีการสร้างอาคารสมัยใหม่ปะปนจำนวนมากที่สุด รองลงมาได้แก่วัดราษฎร์ในเขตชั้นกลาง

อาจกล่าวได้ว่า สภาพโบราณสถานและอาคารทางศาสนานในวัดที่จัดอยู่ในสภาพทรุดโทรมมักจะพบในวัดราษฎร์ ซึ่งอยู่ในเขตชั้นกลางและเขตชั้นนอก ซึ่งทั้งนี้ไม่เพียงแต่วัดราษฎร์เท่านั้น ยังรวมทั้งพระอารามหลวงในเขตนั้น ๆ ด้วย สาเหตุส่วนหนึ่งคงเนื่องจากการขาดปัจจัยในการนำมาบูรณะหรือซ่อมแซมอาคารและสิ่งก่อสร้างดังกล่าว อย่างไรก็ตามพระอารามหลวงในเขตชั้นใน ซึ่งสร้างหรือได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ยุคแรก ๆ เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม ก็อยู่ในสภาพที่ต้องได้รับการซ่อมแซมมาก ผิดกับพระอารามหลวงซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ซึ่งยังจัดอยู่ในสภาพดี สะอาด สวยงามและมีระเบียบอย่างเช่น วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดเทพศิรินทราวาส และวัดเบญจมบพิตร เป็นต้น

8. ปัญหาสภาพการสัญจร ผลจากการสำรวจสภาพการสัญจรภายในบริเวณวัด โดยดูทั้งปริมาณถนน ทางเท้าและการจราจรภายในวัด และทำการจัดระดับปริมาณการสัญจรจราจรปริมาณมาก ปานกลาง และน้อยตามลำดับ ได้พบว่า วัดกว่าครึ่งหนึ่งจัดอยู่ในวัดประเภทที่มีการสัญจรปานกลาง และอีกร้อยละ 23 จัดอยู่ในวัดประเภทที่มีการสัญจรมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดในเขตชั้นใน ซึ่งเป็นวัดที่มีปริมาณถนน ทางเท้าและปริมาณการจราจรมาก เพราะมักมีการใช้ทางวัดเป็นทางผ่านหรือใช้บริเวณวัดเป็นที่จอดรถ

จากสภาพการความเป็นจริงในปัจจุบัน วัดได้ห่างเหินออกจากความรู้สึกของคนส่วนใหญ่ จะรำลึกได้บ้างครั้ง บางคราวยามมีวันสำคัญทางศาสนาเสียเป็นส่วนมาก แต่ยังมีคนส่วนน้อยจำนวนหนึ่งที่ผูกพันกับวัดในวิถีชีวิต แต่ก็เป็นที่ไปอย่างตื่น ๆ ได้แก่ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกับวัด ยังมีโอกาสที่จะพึ่งพาอาศัยวัดมากกว่าคนที่อยู่ในรัศมีไกลออกไป ปัญหาความไม่สัมพันธ์ของวิถีชีวิตสมัยใหม่กับรูปแบบการให้บริการทางสังคมของวัด ประกอบกับมีสถาบันหรือผู้เชี่ยวชาญโดยตรงมารับหน้าที่แทนวัด คนก็เลือกที่จะใช้บริการใหม่มากกว่าที่จะเลือกวัด อีกทั้งยังแสดงให้เห็นค่านิยมของสังคมไทยที่เสื่อมถอยลงไป วัดเองก็มีความหย่อนยาน บกพร่องในจุดใหญ่ ๆ เช่น ในกิจของสงฆ์ ทำให้ประชาชนไม่เลื่อมใส เชื่อถือเหมือนดังแต่ก่อน แม้ว่าจะได้มีความพยายามที่จะปรับบทบาทของวัดให้เท่าเทียมกับในอดีต แต่ก็ไม่ค่อยจะประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ตามการทำให้ประชาชนศรัทธาในพระสงฆ์ เห็นคุณค่าของวัดกลับมาอีกระดับในบทบาทเดิมของการเป็นที่พึ่งทางใจนั้น สมควรสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการจรรโลงศาสนาพุทธซึ่งจะเป็นส่วนช่วยทำให้

สังคมไทยเปลี่ยนแปลงแนวโน้มไปในทางที่ดี และต่อต้านกระแสการไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างชาติ ที่มีอยู่มากมายในขณะนี้

การที่กรุงเทพฯ มีพัฒนาการที่รวดเร็ว แต่บกพร่องทางการควบคุมการใช้จ่ายที่ดินมาแต่แรก ทำให้มีผลการใช้ที่ดินสับสนจึงมีปัญหามากมายเกี่ยวกับระเบียบการรับประโยชน์จากที่ดินวัด ซึ่งวัดส่วนใหญ่มีพื้นที่กว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินตามชุมชนข้างเคียง จึงส่งผลกระทบต่อวัดและการใช้จ่ายประโยชน์ที่ดินของวัดก็ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของชุมชน ดังนั้นเมื่อทราบถึงสภาพโดยรวมของวัดโดยทั่วไปในกรุงเทพมหานครแล้ว จึงควรศึกษาเพื่อให้เห็นสภาพปัญหาที่ชัดเจนไปในระดับย่อย ซึ่งจะเป็นการศึกษาของกรณีศึกษาซึ่งคัดเลือกขึ้นมาจากพื้นที่อันหลากหลายของกิจกรรมในย่าน ๆ ต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานครในบทต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย